

Laura Kestilä, Sakari Karvonen, Suvi Parikka,
Johanna Seppänen, Pasi Haapakorva ja Elina Sutela

7

Nuorten hyvinvoinnin erot

Tässä luvussa kuvataan nuorilla ilmeneviä sosiaalisen taustan mukaisia hyvinvointieroja ja sitä, miten sosiaalinen tausta on yhteydessä myös myöhempään hyvinvoinnin eroihin. Luvussa tarkastellaan erityisesti vanhempien koulutuksen ja nuorten hyvinvoinnin välisiä yhteyksiä siitä näkökulmasta, miten nuoria erottelevat taustatekijät risteävät. Toisin sanoen erittelemme sitä, miten vanhempien koulutus, sukupuoli ja nuoren omat koulutusvalinnat määrittävät hyvinvointieroja yhdessä. Lisäksi kuvataan vanhempien koulutuksen yhteyttä heidän lastensa koulutukseen sekä hyvinvointiin nuorena aikuisuudessa. Nuorista tarkastellaan 8.–9.-luokkalaisia sekä lukiolaisia ja ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevia, ja hyvinvointia lähestytään moniulotteisesti. Tulosten mukaan perheen matalan koulutustason mukaiset erot ilmenevät erikikäisillä nuorilla selvänä, usealla hyvinvoinnin ulottuvuudella, mutta vaikutukset ovat osittain erilaisia pojilla ja tytöillä. Erot näyttäisivät olevan luonteeltaan pysyviä. Lukioiden ja ammattioppilaitosten opiskelijoiden väliset hyvinvointierot ovat pääosin melko pieniä ja osin riippuvaisia sukupuolesta. Lisäksi tulokset osoittavat, että vanhempien koulutus on yhteydessä nuorten jatko-opintoihin, toimeentulotuen saamiseen ja tuloihin nuorena aikuisuudessa. Tämän tutkimuksen perusteella hyvinvoinnin edistämisen toimia tulisi kohdistaa erityisesti heikoimmassa asemassa oleviin perheisiin.

Hyvinvointiin vaikuttavat useat eri tekijät, jotka ilmenevät eri tavoin eri sosiaaliryhmissä ja eri elämänvaiheissa. Aikuisväestössä hyvinvoinnin ja terveyden sosioekonomisia eroja tarkastellaan yleensä koulutuksen, tulotason tai ammattiaseman mukaan (Lahelma & Rahkonen 2017; ks. myös Karvonen ym. luku 6 tässä teoksessa). Nuorten hyvinvoinnin sosioekonomisten erojen tarkastelu ei sen sijaan ole suoraviivaista, sillä edellä mainitut ominaisuudet eivät heillä ole vielä vakiintuneet (Koivusilta 2010). Sosiaalisen aseman mukaisia hyvinvointieroja voidaan kuitenkin eritellä nuorilla perheen sosiaalisen aseman (kuten vanhempien koulutuksen, ammattiaseman tai tulojen) mukaisesti. Myös perheen koettua toimeentuloa tai sosiaalista asemaa on käytetty nuorten sosiaalisen aseman mittarina, samoin kuin nuorten itsensä muodostamia hierarkioita. Useat elämäntilanteesta näkökulmasta lähtevät tutkimukset osoittavat, että lapsuuden elinolot ja perheen sosiaalinen asema vaikuttavat paitsi nuorten nykyiseen myös myöhempään hyvinvointiin ja terveyteen erilaisten mekanismien kautta (esim. Berg ym. 2011; Kestilä & Rahkonen 2011; Ilmakunnas ym. 2017). Perhetaustan lisäksi nuorten terveys- ja hyvinvointierojen on todettu olevan yhteydessä heitä institutionaalisesti erotteleviin tekijöihin, joista tärkein on koulu. (Koivusilta ym. 2006; Karvonen & Koivusilta 2010; Koivusilta 2010.) Sen lisäksi, että koulutusura ja koulutusvalinnat erottelevat nuorten hyvinvointia ja terveyttä, ne ovat kytköksissä perhetaustaan ja toisaalta ennustavat aikuisuuden sosiaalista asemaa.

Nuorten hyvinvoinnin moniulotteinen tarkastelu

Hyvinvoinnin käsitettä jäsennetään teoreettisesta lähestymistavasta riippuen eri tavoin. Erilaisista määritelmistä huolimatta ajatellaan kuitenkin yleisesti, että hyvinvointia ei voi mitata vain yhdellä mittarilla, vaan sitä tulisi lähestyä usean ulottuvuuden kautta ja että sen komponentteja tulisi ainakin periaatteessa käsitellä yhtä aikaa (Stiglitz ym. 2009; Simpura 2012). Pohjoismaisessa hyvinvointitutkimuksessa sovelletaan usein kolmea hyvinvoinnin ulottuvuutta: 1) elintaso, 2) sosiaaliset suhteet tai psykososiaalinen hyvinvointi sekä 3) itsensä toteuttaminen tai mielekäs tekeminen. Ulottuvuuksien nimet saattavat vaihdella, mutta taustalla on suomalaisen sosiologin Erik Allardtin (1976) hyvinvointiteoria, jossa hyvinvoinnin ulottuvuudet nimetään termeillä *having* (aineellinen elintaso), *loving* (sosiaaliset suhteet) ja *being* (itsensä toteuttaminen). Viimeiseen kuuluu vielä alakohta *doing*, joka viittaa mielekkääseen tekemiseen tai toimeliaisuuteen (Allardt 1993). Elintason osatekijöiksi Allardt lukee muun muassa taloudelliset resurssit, asuinolosuhteet, työllisyyden ja työolot, koulutuksen ja terveyden. Sosiaaliin suhteisiin kuuluvat muun muassa suhteet perheeseen ja sukuun, ystäviin, paikallisyhteisöön ja työtovereihin. Itsensä toteuttaminen pitää sisällään sellaisia tekijöitä kuin esimerkiksi vaikuttamismahdollisuudet omaan elämään, poliittiset resurssit ja vapaa-ajan toiminnan mahdollisuudet.

Nuorten hyvinvointia tarkastellaan tässä luvussa Allardtin hyvinvointiteorian ulottuvuuksien mukaisesti. Kuten sosiaalinen asema, myös hyvinvointi määrittyy nuorilla hieman eri tavoin kuin aikuisväestössä. Tärkein ero on riippuvuus kasvuperheestä, joka voi vaikuttaa niin elintasoon kuin muihin hyvinvoinnin ulottuvuuksiin. Vaikka sidonnaisuus lapsuuden perheen valintoihin, elämäntyyliin ja maailmankuvaan iän myötä heikkeneekin, aikuiselle tunnusomainen itsellisyys saavutetaan vasta täysi-ikäistyessä eikä aina vielä silloinkaan, sillä nuoret aikuiset ovat usein riippuvaisia muun muassa vanhempien taloudellisesta tai emotionaal-
lisesta tuesta.

Aineisto ja menetelmät

Tässä tutkimuksessa esitettävät analyysit perustuvat vuosien 2013, 2015 ja 2017 Kouluterveyskyselyihin sekä Kansallinen syntymäkohortti 1987 -aineistoon. *Kouluterveyskysely* on koko maan kattava väestötutkimus, jossa kerätään laajasti tietoa nuorten hyvinvoinnista, terveydestä ja palveluista. Kysely toteutetaan joka toinen vuosi. Vuonna 2017 Kouluterveyskyselyyn vastasi 73 680 peruskoulun 8.–9.-luokkalaista (vastausosuus 63 %), 34 961 lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijaa sekä 31 188 ammattioppilaitoksen 1. ja 2. vuoden opiskelijaa (arvioitu vastausaktiivisuus oli lukiolaisilla noin 50 % ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijoilla 40 %¹). Perheen koulutustason mittarina käytettiin äidin koulutusta kolmiluokkaisena (perusaste-keskiaste-korkea-aste). Koko aineistossa vain perusasteen koulutettujen osuus oli 6,3 prosenttia, keskiasteen osuus 53,1 prosenttia ja korkeakoulutettujen osuus 40,7 prosenttia. Kouluterveyskyselystä otettujen muuttujien kuvaukset on esitetty liitteessä 7.1.

Kouluterveyskyselyn avulla analysoidaan nuorten hyvinvointia äidin korkeimman suoritetun koulutuksen mukaisissa ryhmissä. Risteäviä eroja² tarkastellaan äidin koulutuksen, sukupuolen ja kouluasteen mukaan eli pyritään analysoimaan sitä, miten äidin koulutus vaikuttaa eri oppilaitostyypeissä opiskelevien nuorten hyvinvointiin. Tutkimuksessa tarkastellaan myös äidin koulutuksen mukaisten erojen kehitystä ajassa. Ajallisesta muutoksesta tietoja voidaan tuottaa vuosilta 2013–17, sillä äidin koulutusta on mitattu vain tuolloin. Muutosindikaattoreita

1 Vastaaajien määrät ja osallistumisaktiivisuudet sukupuolittain eri vuosina: https://thl.fi/documents/10531/3554284/kouluterveyskysely_vastaaajat_kattavuus_kokomaa.pdf

2 Risteävillä eroilla tarkoitetaan niin sanottua intersektionaalisuutta, joka on alun perin sukupuolentutkimuksessa syntynyt ajatus siitä, että yksilön identiteettiin ja yhteiskunnalliseen asemaan vaikuttavat muutkin asiat kuin sukupuoli. Tällaisia tekijöitä ovat etninen tausta, sosiaaliryhmä ja seksuaalinen suuntautuminen. Risteäviä eroja tarkasteltaessa kiinnitetään huomiota siihen, miten eri tekijöistä juontuvat erot vaikuttavat toisiinsa, jolloin eri hierarkiat voivat vahvistaa tai heikentää toisiaan. Tästä näkökulmasta on syytä ottaa yhtä aikaa huomioon erilaisia yhteiskunnan rakenteellisia eroja ja niiden yhteisvaikutuksia. Määrällisessä tutkimuksessa puhutaan tällöin teknisesti eri muuttujien välisistä interaktioista eli yhdysvaikutuksista

kyseisiltä vuosilta oli saatavilla vain *having* ja *loving* -ulottuvuuksilta, sillä yhdestäkään *being*-ulottuvuuden indikaattorista ei ollut tietoa kaikilta kolmelta tarkasteluvuodelta.

Kansallinen syntymäkohortti 1987 -aineiston avulla tarkastellaan yhtäältä sitä, miten vanhempien koulutus on yhteydessä koulumenestykseen ja koulutusvalintoihin ja toisaalta sitä, miten vanhempien koulutus määrittää nuoren aikuisuuden toimeentulotukiasiakkuutta ja tuloja. Toimeentulotuen pitkäaikainen saaminen ja tulot edustavat Allardtin luokituksessa materiaalsen hyvinvoinnin ulottuvuutta, sillä rekistereihin ei ymmärrettävästi kerry tietoa sosiaalisista suhteista tai identiteettiin liittyvistä kokemuksista. Kansallinen syntymäkohortti 1987 -aineistolla³ voidaan tutkia lasten ja nuorten sekä heidän vanhempiensa terveyttä ja hyvinvointia ja niihin vaikuttavia tekijöitä pitkittäisesti koko eliniältä (esim. Ristikari ym. 2016). Aineisto kattaa koko ikäkohortin eli on suuruudeltaan noin 60 000 henkeä. Aineistoon on koottu laajasti erilaista rekisteritietoa kaikista Suomessa vuonna 1987 syntyneistä henkilöistä. Tärkeimmät tässä tutkimuksessa käytetyt rekisterit olivat Tilastokeskuksen tutkintorekisteri, Opetushallituksen yhteisvalintatiedot, Eläketurvakeskuksen ansaintarekisteri ja THL:n toimeentulotukirekisteri. Tämän luvun tarkastelussa aineistosta on rajattu pois nuoret, jotka asuivat tutkimusvuosina ulkomailla tai jotka olivat kuolleet tutkimusajankohtaan mennessä. Vanhemman koulutus on arvioitu vanhemman korkeimman koulutustiedon perusteella: korkea-asteen koulutus siis tarkoittaa, että jompikumpi vanhemmista on suorittanut korkea-asteen tutkinnon, kun perusasteen tutkinto tarkoittaa, että molemmat vanhemmat ovat kouluttautuneet vain tämän verran.

Yläkoululaisten hyvinvointierot

Taulukossa 7.1 esitetään hyvinvointia kuvaavien tekijöiden yleisyys 8.–9.-luokkalaisilla tytöillä ja pojilla vuonna 2017. *Having*-ulottuvuudella (”omistaminen” eli elinolot ja elintaso) noin seitsemän prosenttia nuorista kokee perheensä taloudellisen tilanteen huonoksi tai erittäin huonoksi ja noin joka kymmenennellä ei ole jatko-opintosuunnitelmaa. Sukupuolten väliset erot ovat vähäisiä. Tytöt ilmoittivat kuitenkin poikia useammin terveyteen liittyviä ongelmia: tytöistä lähes joka neljäs kokee terveytensä olevan korkeintaan keskinkertainen. Joka neljännellä tytöllä oli ilmoituksensa mukaan myös joku pitkäaikainen sairaus tai terveysongelma. Pojilla vastaavat osuudet ovat pienempiä. Myös ahdistuneisuus on tytöillä poikia selvästi yleisempää.

Loving-ulottuvuudella (”rakastaminen” eli ihmissuhteet, perheen kiinteys) sekä yksinäisyyttä että keskusteluvaikeuksia vanhempien kanssa raportoi vajaa

3 Katso aineistosta tarkemmin: <https://thl.fi/fi/tutkimus-jaasiantuntijatyo/hankkeet-jaohjelmat/kansallinensyntymakohortti-1987>

TAULUKKO 7.1. Hyvinvointi perusasteen 8.–9.-luokkalaisilla tytöillä ja pojilla (%) vuonna 2017. Lähde: Kouluterveyskysely 2017.

Hyvinvoinnin osa-alueet ja tekijät	Pojat (n = 36 195)	Tytöt (n = 36 815)	Kaikki
Having			
Perheen koettu taloudellinen tilanne melko huono tai erittäin huono	6	8	7
Ei jatko-opintosuunnitelmaa	11	9	10
Koettu terveys keskinkertainen tai huonompi	14	23	19
Pitkäaikainen sairaus tai terveysongelma	20	24	22
Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus	6	18	12
Loving			
Keskusteluvaikeuksia vanhempien kanssa	6	9	8
Tuntee itsensä yksinäiseksi	6	13	10
Ei yhtään läheistä ystävää	11	6	9
Kokee ongelmia oppimisyhteisön ilmapiirissä	4	10	7
Being			
Ei yhtään harrastusta	4	2	3
Kokee vaikeuksia elämänhallinnassa	5	13	9
Tyytymätön elämäänsä	6	12	9
Osallistunut poliittiseen toimintaan	10	9	10
Hyvät vaikutusmahdollisuudet koulussa	12	6	9

kymmenes nuorista (taulukko 7.1). Vaikka tytöt ovat selvästi poikia yleisemmin yksinäisiä, raportoivat pojat tyttöjä useammin, ettei heillä ole yhtään läheistä ystävää. Oppimisyhteisön ilmapiirissä ongelmia kokee joka kymmenes tyttö ja reilu neljä prosenttia pojista (taulukko 7.1).

Being-ulottuvuudella (”oleminen” eli itsensä toteuttaminen, toiminta- ja vaikutusmahdollisuudet) elämänhallinnan vaikeuksia raportoi reilu kymmenesosa tytöistä ja suurin piirtein saman verran on tyytymättömiä elämäänsä. Pojista vastaava osuus kummankin mittarin kohdalla on reilu viisi prosenttia. Poliittiseen toimintaan osallistuu noin joka kymmenes tytöistä ja pojista. Vaikutusmahdollisuutensa koulussa kokee hyväksi pojista selvästi suurempi osuus kuin tytöistä (taulukko 7.1).

Äidin koulutuksen mukaiset hyvinvointierot

Niillä nuorilla, joiden äidillä on korkeintaan perusasteen koulutus, näyttää menevän keskimäärin muita heikommin lähes kaikkien indikaattorien mukaan arvioituna (taulukko 7.2). Matalasti koulutettujen äitien lapset ilmoittivat muita yleisemmin erilaisia hyvinvointiongelmia kuten ahdistuneisuutta, huonoa terveyttä sekä ystävien ja harrastusten puutetta. Ainut poikkeus tähän sääntöön on vai-

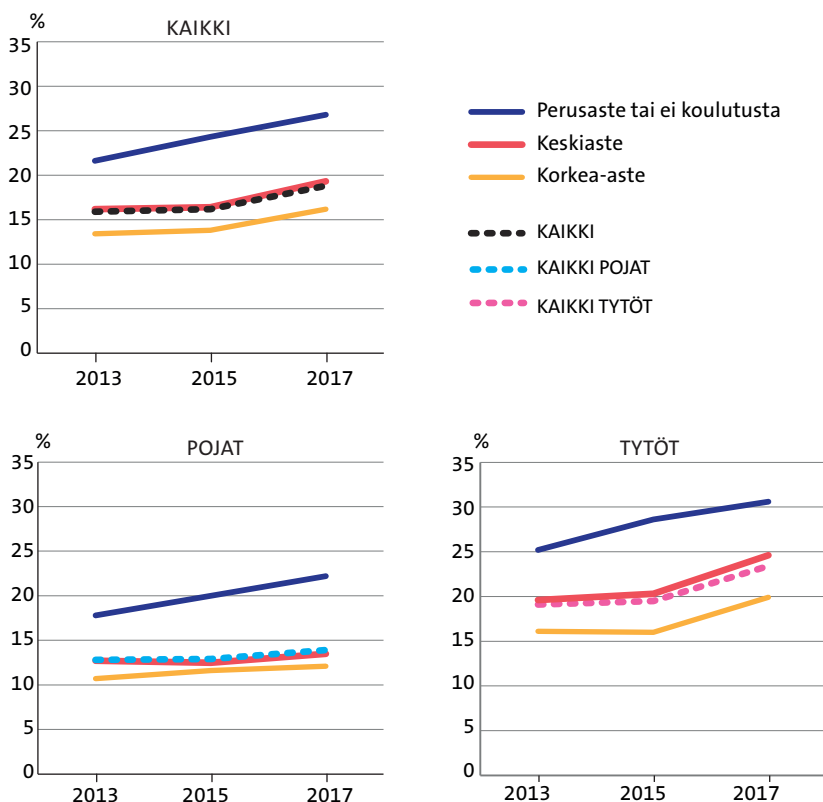
TAULUKKO 7.2. Hyvinvointi äidin koulutuksen mukaisesti perusasteen 8.–9.-luokkalaisilla pojilla ja tytöillä vuonna 2017, (%). Lähde: Kouluterveyskysely 2017.

	Pojat (n = 36 195)			Tytöt (n = 36 815)			Kaikki		
	Äidin koulutusaste (%)								
	perus	keski	korkea	perus	keski	korkea	perus 6 %	keski 53 %	korkea 41 %
Having									
Perheen koettu taloudellinen tilanne huono tai erittäin huono***	15	6	4	14	9	5	15	7	5
Ei jatko-opintosuunnitelmaa***	19	10	8	18	9	5	19	9	6
Koettu terveys keskinäisen tai huonompi***	22	14	12	31	25	20	27	19	16
Pitkäaikainen sairaus tai terveysongelma***	25	18	21	25	24	24	25	21	23
Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus***	13	5	5	24	18	18	19	12	12
Loving									
Keskusteluvaikeuksia vanhempien kanssa***	17	5	5	17	9	8	18	7	7
Tuntee itsensä yksinäiseksi***	15	5	6	16	13	12	15	9	9
Ei yhtään läheistä ystävää***	21	10	10	9	6	6	15	8	8
Kokee ongelmia oppimisyhteisön ilmapiirissä***	9	4	4	12	10	9	10	7	7
Being									
Ei yhtään harrastusta	11	3	2	6	2	1	8	2	2
Kokee vaikeuksia elämänhallinnassa***	13	4	5	18	13	12	16	9	9
Tyytymätön elämäänsä***	14	5	5	18	12	10	16	8	7
Osallistunut poliittiseen toimintaan***	13	9	10	8	9	10	10	9	8
Hyvät vaikutusmahdollisuudet koulussa (ns)	19	12	10	11	6	5	15	9	8

*** interaktio sukupuoli x äidin koulutus <0,001, ns = ei tilastollisesti merkitsevää interaktiota

kutusmahdollisuudet koulussa, sillä vaikutusmahdollisuutensa arvioivat hyväksi koulussa yleisimmin ne, joiden äiti on suorittanut vain perusasteen koulutuksen.

Lähinnä siis alin koulutusryhmä eroaa muista, sillä keskiasteen ja korkea-asteen väliset erot ovat lähes kaikissa mittareissa pienempiä tai olemattomia (taulukko 7.2). Vaikka äidin koulutuksen yhteys hyvinvointiin on pojilla ja tytöillä samansuuntainen, erot ovat pojilla tyttöjä selvempiä – erityisesti verrattaessa perusasteen koulutusryhmää muihin koulutusryhmiin. Vaikka siis tytöillä useimpia hyvinvointipuutteita oli yleisemmin kuin pojilla, perhetaustan mukaiset erot olivat pojilla suuremmat. Sukupuoli risteää siis perhetaustan kanssa niin, että nais-sukupuoli näyttäisi suojaavan tyttöjä äidin vähäisen koulutuksen kielteisiltä hyvinvointivaikutuksilta.

KUVIO 7.1. Keskinen tai huonompi koettu terveys äidin koulutuksen mukaan 8.–9.-luokkalaisilla vuosina 2013, 2015 ja 2017. Tytöt, pojat ja yhteensä, (%). N = 73 680. Lähde: Kouluterveyskyselyt 2013, 2015 ja 2017.

Hyvinvointierot vuosina 2013–2017

Korkeintaan keskinkertaiseksi koettu terveys on vuosina 2013–2017 yleistynyt hieman perusasteen 8.–9.-luokkalaisilla, keskimäärin tarkasteltuna muutamalla prosenttiyksiköllä (kuvio 7.1). Erityisesti keskinkertainen tai huonompi koettu terveys on yleistynyt tytöillä ja vain perusasteen suorittaneiden äitien pojilla. Vain perusasteen suorittaneiden äitien tyttärillä muutos on ollut yli viisi prosenttiyksikköä ja pojillakin yli neljä prosenttiyksikköä vuosina 2013–2017.

Äidin koulutuksen mukaiset erot sen sijaan eivät ole juuri muuttuneet. Koetussa terveydessä on selvä äidin koulutuksen mukainen gradientti koko jakson ajan: keskinkertainen tai huonompi koettu terveys on yleisintä alimman koulutusryhmän ja harvinaisinta ylemmän koulutusryhmän vanhempien lapsilla. Koulutuserojen risteyvät sukupuolen kanssa kuitenkin osoittavat, että vuosina 2015–2017 varsinkin kahden ylimmän koulutusryhmän vanhempien lapsilla huono koettu terveys näyttäisi yleistyneen tytöillä poikia voimakkaammin.

Ahdistuneisuus ei ole keskimäärin juuri yleistynyt tarkastelujaksolla 2013–2017. Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus on kaikkina tarkasteluvuosina yleisintä alimmassa äidin koulutuksen mukaisessa ryhmässä ja kahdessa muussa lähes yhtä yleistä sekä pojilla että tytöillä. Erojen muutokset ovat keskimäärin tarkasteltuna varsin pieniä, tosin sukupuolittain tarkasteltuna trendit ovat hieman erisuuntaisia: pojilla ahdistuneisuus on vuodesta 2015 vuoteen 2017 hieman harvinaistunut, tytöillä hieman yleistynyt, tosin muutokset ovat hyvin pieniä (liitekuvio 7.1).

Vuosina 2013–2017 ei ole tapahtunut suuria muutoksia niiden osuudessa, jotka ilmoittavat, ettei heillä ole yhtään läheistä ystävää. Myöskään äidin koulutuksen mukaiset erot eivät ole juuri muuttuneet. Erot ovat kuitenkin selviä: alin koulutusryhmä poikkeaa muista kaikkina kolmena vuonna ja koulutusryhmien väliset erot ovat pysyviä kummallakin sukupuolella (liitekuvio 7.2).

Hyvinvointierot toisen asteen opiskelijoilla

Kouluterveyskyselyn 2017 mukaan ammattioppilaitosten opiskelijoista vain hieman lukiolaisia suurempi osuus ilmoittaa kokevansa perheen taloudellisen tilanteen huonoksi, mutta ero ei ole suuri (taulukko 7.3). Poikien välillä eroa ei juuri ole myöskään koetussa terveydessä, mutta tytöillä on: lukiolaistytöistä lähes neljännes kokee terveytensä korkeintaan keskitasoiseksi, kun osuus ammattiin opiskelevista on lähes kolmannes. Ammattiin opiskelevilla tytöillä myös pitkäaikainen sairaus tai terveysongelma on hieman lukiolaisia yleisempää, mutta keskivaikea tai vaikea ahdistuneisuus on näissä ryhmissä yhtä yleistä.

Keskusteluvaikeudet vanhempien kanssa, yksinäisyyden kokemukset ja ystävien puute ovat lähes yhtä yleisiä ammattioppilaitoksissa ja lukioissa opiskelevilla (taulukko 7.3). Ammattioppilaitoksissa opiskelevat tytöt kokevat ongelmia oppimisyhteisön ilmapiirissä hieman useammin kuin muut, mutta tämäkin osuus on vain kuusi prosenttia.

Ammattioppilaitosten opiskelijoista useampi kuin lukiolaisista ilmoittaa, ettei heillä ole yhtään harrastusta, kun lukiolaiset raportoivat useammin vaikeuksia elämänhallinnassa. Edelleen, lukiolaisista poliittiseen toimintaan osallistuu selvästi ammattioppilaitosten opiskelijoita suurempi osuus, mutta vaikuttamismahdollisuutensa koulussa kokee paremmaksi selvästi suurempi osuus ammattioppilaitosten kuin lukioiden opiskelijoista (taulukko 7.3).

Kun hyvinvointia tarkastellaan sen eri ulottuvuudet huomioiden, lukioiden ja ammattioppilaitosten opiskelijoiden väliset erot ovat pääosin melko pieniä ja osin riippuvaisia sukupuolesta. Lisäksi hyvinvointierojen suunta vaihtelee hyvinvoinnin mittarin mukaan eli erot ovat myös epäjohdonmukaisia: ammattioppilaitosten ja lukioiden opiskelijoille tyypilliset hyvinvointivajeet ovat osin erilaisia.

Sen sijaan kun tarkastellaan lukiossa ja ammattioppilaitoksissa opiskelevien nuorten hyvinvoinnin risteymiä äidin koulutustason kanssa, huomataan, että hy-

TAULUKKO 7.3. Hyvinvointi lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten (AOL) ensimmäisen ja toisen vuoden opiskelijoilla vuonna 2017. Tytöt, pojat ja kaikki, %.
Lähde: Kouluterveyskysely 2017.

	Pojat		Tytöt		Kaikki	
	lukio	AOL	lukio	AOL	lukio	AOL
n	14 304	17 324	20 007	13 132		
Having						
Perheen koettu taloudellinen tilanne huono tai erittäin huono	6	9	9	13	8	11
Koettu terveys keskinkertainen tai huonompi	15	17	23	30	20	23
Pitkäaikainen sairaus tai terveysongelma	20	19	25	30	23	24
Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus	5	5	18	19	12	11
Loving						
Keskusteluvaikkeitä vanhempien kanssa	5	7	7	8	6	7
Tuntee itsensä yksinäiseksi	6	6	13	15	10	10
Ei yhtään läheistä ystävää	10	9	6	6	7	7
Kokee ongelmia oppimisyhteisön ilmapiirissä	1	2	3	6	2	4
Being						
Ei yhtään harrastusta	1	5	1	3	1	4
Kokee vaikeuksia elämänhallinnassa	6	4	15	11	11	7
Tyytymätön elämäänsä	6	6	10	10	8	8
Osallistunut poliittiseen toimintaan	12	5	11	4	11	5
Hyvät vaikutusmahdollisuudet koulussa	14	26	8	17	10	22

vinvointi vaihtelee äidin koulutuksen mukaisesti kummankin oppilaitostyyppin sisällä johdonmukaisesti: heikoimmassa asemassa ovat ne, joiden äidillä on vain perusasteen koulutus. Useat erot näyttävät olevan korostuneempia lukiossa opiskelevilla nuorilla (taulukko 7.4).

Hyvinvointierot vuosina 2013–2017

Ero keskitasoisen tai huonomman koetun terveyden yleisyydessä lukioissa ja ammattioppilaitoksissa opiskelevien välillä on ollut tarkasteluvuodesta riippumatta noin 3–5 prosenttiyksikköä (liitekuvio 7.3). Tytöillä havaitaan poikia selvästi suurempi ero kaikkina tarkasteluvuosina. Nämä erot ovat siis pysyviä. Sukupuolittainen tarkastelu osoittaa myös, että tytöillä keskinkertainen tai huonoksi koettu terveys on yleistynyt vuosina 2015–2017 selvästi, sekä lukiolaisilla että ammattioppilaitoksissa opiskelevilla. Pojillakin yleistymistä on tapahtunut, mutta muutos on pienempi kuin tytöillä.

TAULUKKO 7.4. Hyvinvointi lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten ensimmäisen ja toisen vuoden opiskelijoilla äidin koulutuksen mukaan, %.

Lähde: Kouluterveyskysely 2017.

	Lukio (N = 34 961)			AOL (N = 31 188)		
	Äidin koulutus (%)					
	perus	keski	korkea	perus	keski	korkea
	4	43	53	9	65	26
Having						
Perheen koettu taloudellinen tilanne huono tai erittäin huono***	22	10	5	18	11	8
Koettu terveys keskinertainen tai huonompi***	31	22	17	27	23	21
Pitkäaikainen sairaus tai terveysongelma*	22	23	23	28	23	25
Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus*	18	13	12	15	11	11
Loving						
Keskusteluvaikeuksia vanhempien kanssa***	13	7	5	12	6	7
Tuntee itsensä yksinäiseksi**	17	11	10	14	10	10
Ei yhtään läheistä ystävää (ns)	12	8	7	10	7	6
Kokee ongelmia oppimisyhteisön ilmapiirissä (ns)	4	2	2	5	4	4
Being						
Ei yhtään harrastusta (ns)	3	0,4	0,3	5	3	2
Vaikeuksia koetussa elämänhallinnassa**	17	11	11	9	7	8
Tyytymätön elämäänsä**	14	9	8	10	7	7
Osallistunut poliittiseen toimintaan***	12	11	12	7	4	6
Hyvät vaikutusmahdollisuudet koulussa (ns)	13	10	10	26	21	22

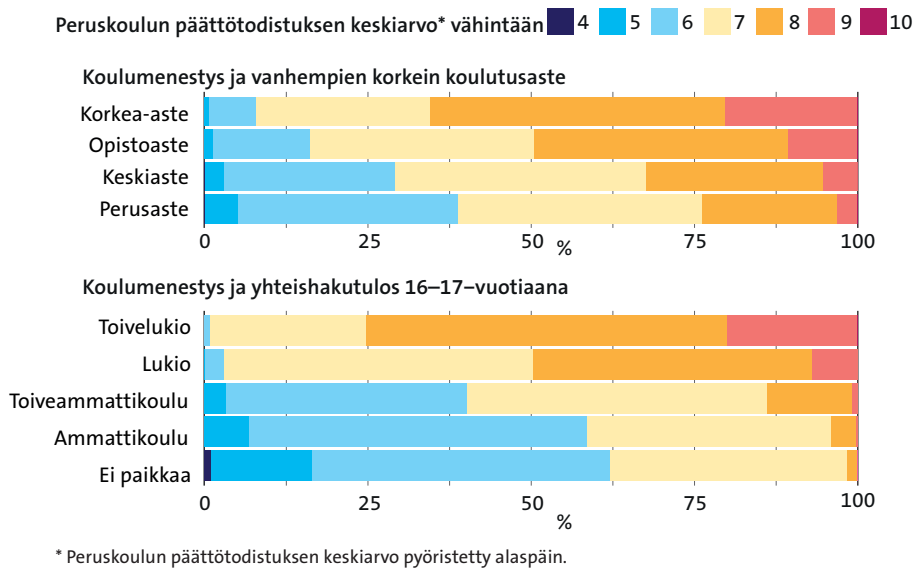
Interaktio äidin koulutus x koulumuoto: *** p<0,001, ** p<0,01, *p<0,1, ns = ei tilastollisesti merkitsevää interaktiota.

Kohtalaisen tai vaikean ahdistuneisuuden erot ovat keskimäärin varsin pieniä lukiolaisten ja ammattioppilaitosten opiskelijoiden välillä. Tyttöillä näiden ryhmien välinen ero oli vuonna 2013 vielä noin viisi prosenttiyksikköä, mutta vuonna 2017 eroa ei enää havaita. Ero kaventuu etenkin siksi, että ahdistuneisuus on yleistynyt lukiota käyvillä tytöillä. Pojilla lukiolaisten ja ammattioppilaitosten opiskelijoiden välillä ei esiintynyt eroja ahdistuneisuudessa (liitekuvio 7.3).

Erot olivat pieniä tarkastelujakson ajan myös siinä, raportoiko vastaaja, ettei hänellä ollut yhtään läheistä ystävää (liitekuvio 7.3).

Vanhempien koulutuksen yhteys nuoren koulumenestykseen, jatko-opintoihin ja hyvinvointiin nuorilla aikuisilla

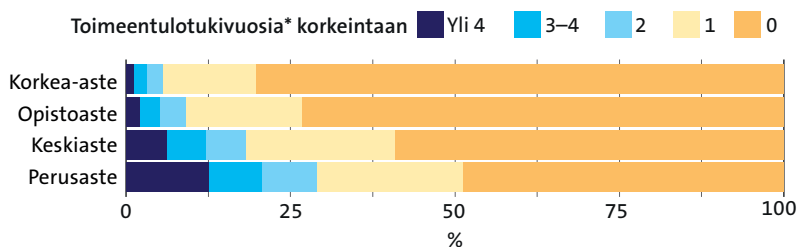
Edellä havaittiin risteävien erojen tarkastelun merkitys: etenkin perhetausta ja koulutus risteävät selvästi ja niiden yhdysvaikutukset voivat voimistaa sukupuolen vaikutusta. Poikittaisasetelmassa ei kuitenkaan voida arvioida luotettavasti syy- ja seuraussuhteita eikä sitä, näkyvätkö havaitut yhteydet myöhemminkin. Seuranta-asetelmilla tällaisiin kysymyksiin päästään paremmin kiinni. Kattavimmat seuranta-tiedot nuorista on kerätty vuonna 1987 syntyneestä kohortista, jonka avulla voidaan tarkastella sitä, miten vanhempien (korkein) koulutus on yhteydessä nuoren koulumenestykseen ja toisaalta, miten koulumenestys (tässä päättötodistuksen keskiarvo) ennustaa jatko-opintoja (tässä yhteishaun toteutunut tulos).

KUVIO 7.2. Vanhemman korkeimman koulutuksen yhteys nuoren koulumenestykseen⁴ sekä yhteishaun⁵ ja koulumenestyksen välinen yhteys. Lähde: Kansallinen syntymäkohortti 1987, THL.

4 Vuonna 1987 syntyneiden keskuudessa 7 ja 8 keskiarvot ovat yleisimmät lukuaineiden keskiarvot. Naisten ja miesten keskiarvot eroavat selvästi niin, että naisten keskiarvot ovat miehiä korkeampia.

5 Yhteishakujen tarkastelussa olivat mukana vuosien 2003 ja 2004 yhteishaut (kevät ja syksy). Tarkastelu on rajattu nuoriin, joilta löytyy sekä yhteishakutieto että keskiarvotieto. Tarkastelussa erotettiin erikseen, pääsikö nuori ensimmäiseen hakutoiveensa mukaiseen toisen asteen koulutukseen (toivelukio tai toiveammattikoulu), ylipäättään toisen asteen koulutukseen (lukio tai ammattikoulu) vai jäikö nuori yhteishauissa ilman koulupaikkaa.

*Kuvassa on summattu yhteen nuoren saamat toimeentulotukijaksot vuosien 1987–2015 aikana eli kuva osoittaa, miten monta vuotta nuori on saanut toimeentulotukea vuosissa yhteensä.

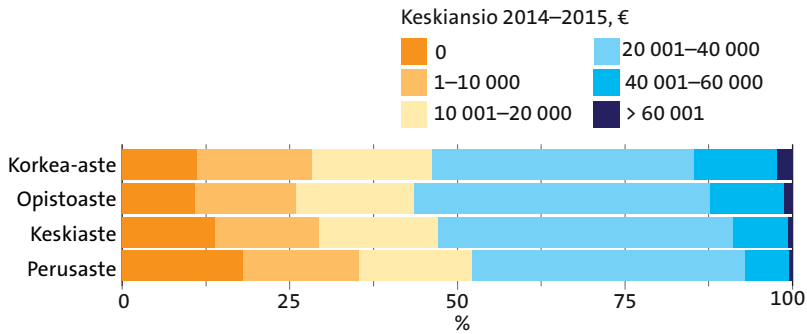
KUVIO 7.3. Vanhemman korkeimman koulutuksen yhteys nuoren toimeentulotuen saantiin. Lähde: Kansallinen syntymäkohortti 1987, THL.

Vuonna 1987 syntyneet valmistuivat peruskoulusta yleensä vuonna 2003. Tämän ikäluokan keskuudessa vanhempien koulutuksen ja koulumenestyksen yhteys on kiistaton: mitä korkeampi vanhempien koulutus on, sitä suurempi osa nuorista on päättänyt peruskoulunsa vähintään kahdeksan keskiarvolla (kuvio 7.2). Hyvien keskiarvojen osuus vähenee suoraviivaisesti vanhempien koulutustason heikentyessä. Korkea-asteen koulutuksen saaneiden vanhempien lapsista noin kaksi kolmasosaa oli päättänyt peruskoulun vähintään kahdeksan keskiarvolla ja lähes kolmasosalla keskiarvo oli yhdeksän tienoilla. Perusasteen koulutuksen saaneiden vanhempien lapsista alle neljännes päätti peruskoulun vähintään kahdeksan keskiarvolla ja noin kolmasosalla peruskoulutodistuksen päättötodistus oli korkeintaan kuusi.

Peruskoulun päättötodistus on tunnetusti yhteydessä toisen asteen koulutusvalintoihin, niin myös tässä ikäluokassa (kuvio 7.2). Lukioon päässeillä oli keskimäärin korkeammat keskiarvot kuin ammattikouluun päässeillä ja korkeammilla keskiarvoilla päästiin todennäköisemmin toivehakukohteeseen. Yhteishauissa ilman paikkaa jääneiden nuorten joukossa noin puolella keskiarvo oli korkeintaan 6.

Vanhempien koulutuksen yhteys nuoren saamaan toimeentulotukeen on myös selvä (kuvio 7.3). Useamman vuoden toimeentulotukea saaneiden nuorten osuus oli suurempi silloin, kun vanhemmilla oli vähän koulutusta verrattuna pidemmälle kouluttautuneiden vanhempien lapsiin. Nuorista, joiden vanhemmilla on korkea-asteen koulutus, alle neljäsosa oli saanut toimeentulotukea ja heistäkin suurin osa korkeintaan vuoden. Sen sijaan niistä nuorista, joiden vanhemmilla oli perusasteen koulutus, yli puolet oli saanut toimeentulotukea ja noin kymmenesosa oli saanut sitä yli neljän vuoden ajan.

Kuviossa 7.4 esitetään vielä vanhemman koulutuksen yhteys nuoren keskiansioihin (kuvioon on koottu keskiansiot vuosilta 2014–2015 eli kohortin nuorten ollessa 27–28-vuotiaita). Vanhempien koulutuksen ja nuoren keskiansioiden välillä havaittiin yhteys, mutta erot eivät ole niin selviä kuin toimeentulotuen saannissa. Erot näkyvät etenkin siinä, onko vanhemmalla vain perusasteen koulutus vai tätä enemmän koulutusta. Nuoret, joiden vanhemmilla on perusasteen koulutus, olivat muita useammin tulottomia vuosina 2014–2015.

KUVIO 7.4. Vanhemman korkeimman koulutuksen yhteys nuoren keskiansioihin vuosina 2014–2015. Lähde: Kansallinen syntymäkohortti 1987, THL.

Tässä tarkastelussa olevan ikäryhmän keskiansiot ovat monesti matalammat kuin työelämään vakituisemmin kiinnittyneillä ja vanhemmilla ikäryhmillä. Toisaalta nuoret ovat tässä iässä kiinnittyneet työelämään hyvin eri tavoin. Ammattikoulusta valmistuneet ovat voineet olla jo liki kymmenen vuotta työelämässä, kun taas korkeakoulusta valmistuvat joko tekevät vielä tutkintojaan tai vasta aloittavat työuraansa.

Risteävien erojen näkökulmasta vanhemman koulutus ja nuoren oma koulutus (koulumenestys, koulu-ura) näyttävät siis voimistavan toisiaan. Kiinnostava poikkeus tähän on keskiansion jakautuminen, joka nuorena aikuisuudessa ei ole yhteydessä vanhempien koulutustasoon. Saattaa kuitenkin olla, että nämä erot tulevat esiin vasta myöhemmällä iällä. Nuorten aikuisten toimeentuloa koskevat tilastotiedot viittaavat lisäksi siihen, että sukupuolierot risteäisivät myös merkittävästi näiden ominaisuuksien mukaan. Jatkotutkimuksissa myös sukupuolen merkitystä olisi syytä tarkastella samoin kuin muita hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Tässä analyysissä oli mukana vain materiaalsen hyvinvoinnin ulottuvuus – yhteydet ja vaikutusmekanismit voivat olla toisenlaisia, jos tarkasteltaisiin esimerkiksi sosiaalisia suhteita.

Pohdinta: Millaisia ovat nuorten hyvinvoinnin erot?

Tässä luvussa on eritelty perheen sosiaalisen aseman (tässä vanhempien koulutus) vaikutusta nuorten ja nuorten aikuisten hyvinvointiin, ja tarkastelua ohjasi lisäksi risteävien erojen näkökulma. Pääosin keskityttiin kouluikäisiin nuoriin. Kouluikäisten nuorten hyvinvoinnin vaihtelua perheen sosiaalisen aseman mukaisesti on tutkittu Suomessa jonkin verran, mutta useimmissa tutkimuksissa on keskitytty kerrallaan vain tiettyyn hyvinvoinnin osa-alueeseen, kuten terveyteen. Tässä tutkimuksessa hyvinvointi ymmärrettiin aiempaa laajemmin ja moniulotteisemmin.

Perusasteen opiskelijoiden välillä havaittiin selviä äidin koulutuksen mukaisia hyvinvointieroja kaikilla tutkituilla hyvinvoinnin osa-alueilla. Erityisesti alin koulutusryhmä (vain perusasteen koulutuksen suorittaneiden äitien lapset) eroaa muista ryhmistä hyvinvoinnin kannalta epäedullisesti, kun pidemmälle koulutettujen äitien lasten väliset erot ovat pieniä. Sosiaalisen taustan yhteys hyvinvointiin oli suurimmaksi osaksi samansuuntainen yläkoululaisilla pojilla ja tytöillä – pojilla tosin äidin koulutuksen mukaiset erot olivat tosin hieman suurempia kuin tytöillä. Näin on siitä huolimatta, että sukupuolen mukaiset hyvinvointierot olivat selviä lähes kautta linjan. Vaikka tutkimusjakso oli verraten lyhyt, vähän koulutetuista perheistä tulevien lasten epäedullinen asema vaikuttaa pysyvältä, sillä koulutusryhmien väliset erot eivät olennaisesti muuttuneet tarkastelujakson (2013–2017) aikana.

Tämän tutkimuksen tulosten mukaan perheen matalan koulutustason mukaiset erot ilmenevät usealla hyvinvoinnin ulottuvuudella ja ne näyttäisivät olevan luonteeltaan pysyviä. Vaikka nuoruutta on pidetty suhteellisen pienten terveyserojen elämänvaiheena (West 1997), näkyvät sosioekonomiset erot nuoruudessa myös aikaisemman tutkimuksen mukaan monissa terveysvasteissa, kuten tapaturmissa ja myrkytyksissä, mielenterveydessä ja koetussa terveydessä (Reiss ym. 2013; Elgar ym. 2015; Chen ym. 2016; HBSC 2016). Lisäksi eroja on havaittu muun muassa elintavoissa (Lehto ym. 2009; Parikka ym. 2015), arjenhallinnassa (Kestilä ym. 2015) ja osaamistasossa (Vettenranta ym. 2016a; Vettenranta ym. 2016b; PISA 2017). Perhetausta määrittää aikaisemman tutkimuksen mukaan myös nuoren käsitystä itsestään, itsetuntoa, turvallisuuden tunnetta sekä perheen yhdessä viettämää aikaa (Koivusilta 2017). Tuoreessa vuoden 1997 syntymäkohorttia käsittelevässä tutkimuksessa todettiin, että vanhempien matala koulutusaste ja heikko taloudellinen tilanne ovat selkeästi yhteydessä nuorten hyvinvointiin ja esimerkiksi koulumenestys määrittyy vanhempien taloudellisen tilanteen mukaan (Ristikari ym. 2018). Myös aikuisväestössä hyvinvointi ja terveys vaihtelevat selvästi koulutustason mukaan: heikoin hyvinvointi ja terveys on niillä, joilla ei ole perusasteen jälkeistä tutkintoa (Lahelma ym. 2017 ; Lahelma & Rahkonen 2017).

Nuorten hyvinvoinnin on todettu vaihtelevan myös koulumenestyksen (Penanen ym. 2012; Kotila 2015; Koivusilta ym. 2006) ja toisen asteen koulutusvalintojen mukaisesti (Luopa ym. 2014; Ruokolainen & Mäki 2015). Niinpä selviä eroja odottaisi ilmenevän myös toisen asteen opiskelijoiden välillä. Lukioiden ja ammattioppilaitosten 1. ja 2. vuoden opiskelijoiden väliset hyvinvointierot olivat kuitenkin tämän tutkimuksen tulosten mukaan melko pieniä, kun hyvinvointia tarkasteltiin laajasti eri ulottuvuudet huomioiden. Lisäksi erot olivat osin riippuvaisia sukupuolesta ja erojen suunta vaihteli. Ammattioppilaitoksissa ja lukioissa opiskelevien terveyden ja elintapojen eroja on Suomessa tutkittu jo 1970-luvulta lähtien. Näissä tutkimuksissa on viitattu näiden ryhmien välisiin eroihin muun muassa koetussa terveydessä ja elintavoissa, kuten alkoholinkäytössä ja tupakoinnissa (Karvonen & Koivusilta 2010; Luopa ym. 2014). Elintapoja ei tässä tutkimuk-

sessä tarkasteltu, mutta ammattioppilaitoksissa opiskelevien huonompi koettu terveys havaittiin vain tytöillä. Kokonaisuutena näyttää siis siltä, että ammattioppilaitoksissa ja lukioissa opiskelevien nuorten hyvinvoinnin erot eivät ole kovin suuria, kun hyvinvointia tarkastellaan moniulotteisesti, kuten tässä luvussa on tehty. Äidin koulutuksen mukaiset erot näkyvät kuitenkin selvästi: kuten yläkoulussa, myös toisella asteella vain perusasteen suorittaneiden äitien lapset pärjäävät selvästi heikommin kuin muiden koulutusryhmien lapset. Risteäviä eroja tarkasteltaessa havaitaan kuitenkin, että äidin koulutuksen mukaiset hyvinvointierot ovat jyrkempiä lukioissa opiskelevilla. Jatkotutkimuksissa tulisi eritellä edelleen sitä, miten sukupuoli risteää perheen ja nuoren oman koulutussuunnan kanssa.

Yhteenvetona voi todeta, että äidin koulutuksen vaikutus näkyy kaikenikäisillä nuorilla selvästi. Sen sijaan nuoren oman koulutusvalinnan mukaiset erot ovat epäjohdonmukaisia ja pääosin melko pieniä. Vaikka vanhempien koulutustasusta ennustaa heidän jälkeläistensä koulutusvalintoja ja koulutusta (esim. Witting & Keski-Petäjä 2016) – ja myös siis nuorten hyvinvointia monin tavoin – koulutuslinjan valinta ei erottele nuoria samassa määrin. Poikkeus tähän sääntöön ovat nuoret, jotka jäävät toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle. Aiempi tutkimus viittaa siihen, että monet hyvinvoinnin vajeet ja riskit kasautuvat juuri tähän ryhmään (Aaltonen ym. 2010; Sipilä ym. 2011; Myrskylä 2012; Ilmakunnas ym. 2015).

Poikkileikkaustarkastelun rinnalla pyrittiin ennakoimaan siinä havaittujen erojen vaikutuksia myöhemmällä iällä. Kansallisen syntymäkohortti 1987 -aineiston avulla eriteltiin koulutusuraa ja toimeentuloa. Tarkastelu osoitti, että vanhempien koulutusaste ennustaa voimakkaasti nuoren koulumenestystä ja koulumenestys vastaavasti yhteishaun lopputulosta. Vuonna 1987 syntyneiden yhteishakutiedot olivat vuodelta 2003. Kun tätä kohorttia seurattiin edelleen vuoteen 2015 asti – tuolloin nuoret olivat 28-vuotiaita – ilmeni, että vanhempien koulutusaste oli selvästi yhteydessä nuorten toimeentulotukikokemuksiin. Vaikka toimeentulotuen saanti oli yleisempää vain perusasteen koulutuksen suorittaneiden vanhempien lapsilla, keskiansioiden erot olivat tämänikäisillä pienempiä. Nuorten aikuisten elämäntilanteet vaihtelevat paljon, mikä näkyy tulotasossa, joten tuloerot todennäköisesti muuttuvat selvästi myöhemmin, kun ammattiasema vakiintuu. Tutkimuksen tulokset vahvistavat aiempia havaintoja lapsuuden perheen sosiaalisen aseman vaikutuksista nuorten aikuisten hyvinvointiin.

Tämän tutkimuksen perusteella hyvinvoinnin edistämisen toimia tulisi kohdistaa erityisesti heikoimmassa asemassa oleviin perheisiin. Tukitoimissa tulisi painottaa etenkin varhaista, ehkäisevää ja matalan kynnyksen toimintaa, kuten perheiden kotipalvelu. Huono-osaisuuden ylisukupolvisen kierteen katkaiseminen edellyttää pitkäjänteistä ja sektorit ylittävää ja yhdistävää työtä palvelujen kehittämiseksi siten, että ne tukevat koko kasvuympäristöä ja sitä kautta ylläpitävät ja rakentavat hyvinvointia.

Väestöryhmien välisten hyvinvointierojen vähentäminen edellyttää kuitenkin erityisesti rakenteellisia toimia, kuten esimerkiksi heikommassa asemassa olevien perheiden toimeentulon ja hyvinvoinnin tukemista tulonsiirroin ja palveluin. Eriarvoisuuden vähentämisessä etenkin näiden ihmisten elinolojen ja elämänmahdollisuuksien parantaminen on tärkeää (Lundberg 2017). Päätöksenteossa tulisi varmistaa, ettei tehdä sellaisia ratkaisuja, jotka entisestään heikentävät erityisesti heikossa asemassa olevien nuorten tilannetta. Hyvinvointierojen kaventaminen edellyttää, ettei matala koulutustaso määritä hyvinvointia.

Tämän luvun aikaisempi versio on julkaisu Suomen sosiaalinen tila -raporttina nro 3/2018: Kestilä, Laura & Karvonen, Sakari & Parikka, Suvi & Seppänen, Johanna & Haapakorva, Pasi & Sutela, Elina (2018): Vanhempien koulutus ennustaa nuorten hyvinvointia pitkälle aikuisuuteen. Tutkimuksesta tiiviisti 19/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

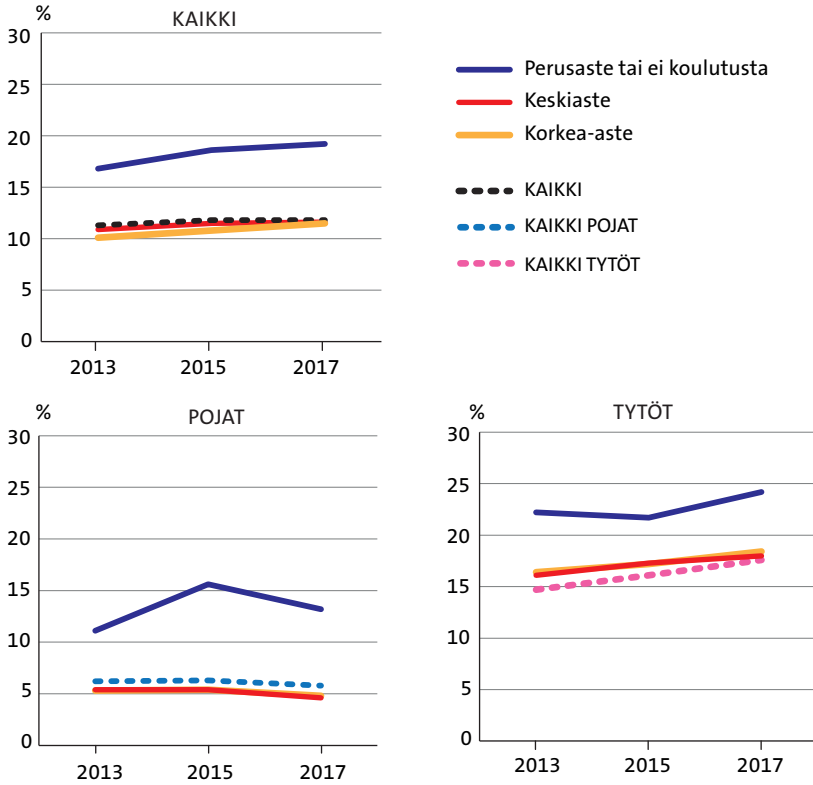
Lähteet

- Aaltonen, Mikko (2010): Nuorten aikuisten koulupudokkuus, työttömyys ja väkivaltarikollisuus – väkivallan tekijät ja uhrit kansallisesti edustavan rekisteriaineiston valossa. *Oikeus* 39 (3) 220–247.
- Allardt, Erik (1976): Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo:WSOY.
- Allardt, Erik (1993): Having, loving, being: an alternative to the Swedish model of welfare research. Teoksessa: Martha Nussbaum & Amartya Sen (toim.): *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press.
- Berg, Noora & Huurre, Taina & Kiviruusu, Olli (2011): Nuoruusiän huono-osaisuus ja sen kasautumisen yhteys kuolleisuuteen. *Seurantatutkimus 16-vuotiaista nuorista. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 48 (3), 168–181.
- Chen, Edith & Martin, Andrew D. & Matthews, Karen A. (2016): Socioeconomic status and health: do gradients differ within childhood and adolescence? *Social Science & Medicine* 62, 2161–70.
- Elgar, Frank & Pfortner, Timo-Kolja & Moor, Irene & De Clercq, Bart & Stevens, Gonke W.J.M. & Currie Candace (2015): Socioeconomic inequalities in adolescent health 2002–2010: a time-series analysis of 34 countries participating in the Health Behaviour in School-aged Children study. *The Lancet* 385, 2088–95.
- HBSC (2016): Growing up unequal. <http://www.euro.who.int/en/publications/abstracts/growing-up-unequal.-hbsc-2016-study-20132014-survey>
- Ilmakunnas, Ilari & Kauppinen, Timo M. & Kestilä, Laura (2015): Sosioekonomisten syrjäytymisriskien kasautuminen vuonna 1977 syntyneillä nuorilla aikuisilla. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (3) 247–262.
- Ilmakunnas, Ilari & Kestilä, Laura & Karvonen, Sakari & Kauppinen, Timo M. (2017): Elämäntietä terveys sosiologiassa. Teoksessa Sakari Karvonen & Laura Kestilä & Tomi Mäki-Opas Tomi (2017): *Terveys sosiologian linjoja*. Helsinki: Gaudeamus, 76–84.

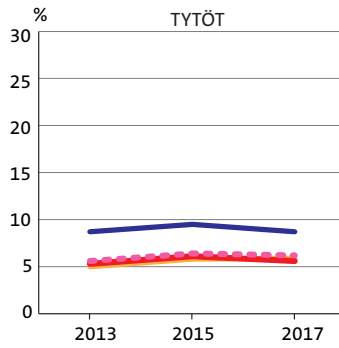
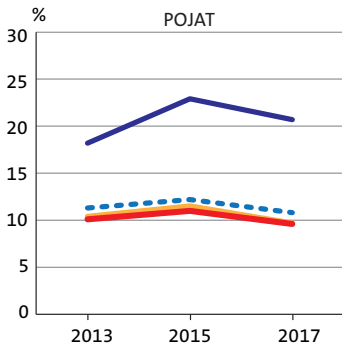
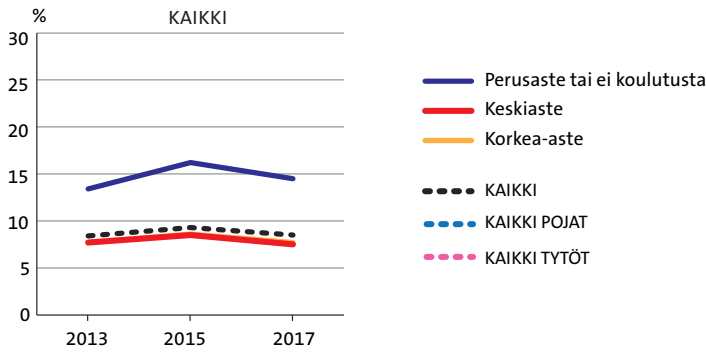
- Karvonen, Sakari & Koivusilta Leena (2010): Väestöryhmien väliset erot – onko väite nuorten terveyskehityksen ja hyvinvoinnin polarisoitumisesta totta? Teoksessa Timo Ståhl & Arja Rimpelä (toim.)(2010): Terveyden edistäminen tutkimuksen ja päätöksenteon haasteena. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 79–92.
- Kestilä, Laura & Kauppinen, Timo & Karvonen, Sakari (2015): Lapsuuden elinolojen yhteys arjenhallintaan nuorilla aikuisilla. Teoksessa: Sami Myllyniemi (toim.): Arjen jäljillä – Nuorisobarometri 2015. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 117–134.
- Kestilä, Laura & Rahkonen, Ossi (2011): Lapsuuden elinolot ja aikuisuuden terveys. Teoksessa: Mikko Laaksonen & Karri Silventoinen (toim.) (2011): Sosiaaliepideemiologia. Väestön terveyserot ja terveyteen vaikuttavat sosiaaliset tekijät. Helsinki: Gaudeamus, 226–243.
- Koivusilta, Leena (2010): Miten terveyserot muodostuvat? Sosioekonomisen aseman mittaamisesta nuoruusiässä. Teoksessa: Heikki Ervasti & Susan Kuivalainen & Leo Nyqvist (toim.)(2010): Köyhyys, tulonjako ja eriarvoisuus. Tutkimuksia nro 2. Turku: TCWR, 136–161.
- Koivusilta, Leena & Rimpelä Arja & Kautiainen S. (2006): Health inequality in adolescence. Does stratification occur by familial social background, family affluence, or personal social position? BMC Public Health 6, 110.
- Koivusilta, Leena (2017): Perhetaustaan liittyvät erot perusopetuksen oppilaiden hyvinvoinnissa Seinäjoella. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kotila, Anni (2015): Koulumenestys ja terveys. Tampereen yliopisto, syventävien opintojen kirjallinen työ MetrOP -aineistosta. Lokakuu 2015.
- Lahelma, Eero & Rahkonen Ossi (2017): Sosiaalinen rakenne ja terveys. Teoksessa: Sakari Karvonen & Laura Kestilä & Tomi Mäki-Opas (toim.): Terveys sosiologian linjoja. Helsinki: Gaudeamus, 19–39.
- Lahelma, Eero & Pentala, Oona & Helldán, Anni & Helakorpi, Satu & Rahkonen Ossi (2017): Koetun terveyden koulutusryhmittäiset erot ovat pysyneet tasaisen suurina. Suomen Lääkärilehti 72, 1631–1636.
- Lehto, Reetta & Corander, Clary & Ray, Carola & Roos, Eva (2009): Perheen sosioekonomisen aseman ja perherakenteen yhteydet alakouluikäisten lasten terveellisiin elintapoihin. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 46, 258–271.
- Lundberg, Olle (2017): The next step towards more equity in health in Sweden – How can we close the gap in a generation? Tukholma: Kommissionen för Jämlik Hälsa.
- Luopa, Pauliina & Kivimäki, Hanne & Matikka, Anni & Vilkkilä, Suvi & Jokela, Jukka & Laukkarinen, Essi & Paananen Reija (2014): Nuorten hyvinvointi Suomessa 2000–2013 – Kouluterveyskyselyn tulokset. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Myrskylä, Pekka (2012): Hukassa – keitä ovat syrjäytyneet nuoret? EVA analyysi 19. Elinkeinoelämän valtuuskunta.
- Parikka, Suvi & Mäki, Päivi & Levälähti, Esko & Lehtinen-Jacks, Susanna & Martelin, Tuija & Laatikainen, Tiina (2015): Associations between parental BMI, socioeconomic factors, family structure and overweight in Finnish children. BMC Public Health Mar 19 (15), 271.
- Pennanen, Marjaana & Vartiainen, Erkki & Haukkala, Ari (2012): The role of family factors and school achievement in the progression of adolescents to regular smoking. Health Education Research 27, 57–68.
- PISA (2017): <http://dx.doi.org/10.1787/9789264273856-en>
- Reiss, Franziska (2013): Socioeconomic inequalities and mental health problems in children and adolescents: A systematic review. Social Science & Medicine 90, 24–31.
- Ristikari, Tiina & Haapakorva, Pasi & Kiilakoski, Tomi & Merikukka, Marko & Hautakoski, Ari & Pekkarinen, Elina & Gissler, Mika (2016): Suomi nuorten kasvuympäristönä. 25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista. Raportti 9/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos ja Nuorisotutkimus-verkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Ristikari, Tiina & Keski-Säntti, Markus & Sutela, Elina & Haapakorva, Pasi, & Kiilakoski, Tomi & Pekkarinen, Elina & Kääriälä, Antti & Aaltonen, Mikko & Huotari, Tiina & Merikukka, Marko & Salo, Jarmo & Juutinen, Aapo & Pesonen-Smith, Anna & Gissler, Mika (2018): Suomi lasten kasvuympäristönä. Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Raportti 7/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ruokolainen, Otto & Mäki, Netta (2015): Koulutuksellinen asema ja päihteiden käyttö nuorilla: erot ammatillisessa oppilaitoksessa ja lukioissa opiskelevilla. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 52, 47–59.

- Simpura, Jussi (2012): Taasko keisarin uudet vaatteen? Koettu hyvinvointi eurooppalaisessa puntarissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (6): 688–692.
- Stiglitz, Joseph & Sen, Amartya & Fitoussi, Jean-Paul (2009): Report by the Commission on Measurement of Economic Performance and Social Progress 2009. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report>
- Sipilä, Noora & Kestilä, Laura & Martikainen, Pekka (2011): Koulutuksen yhteys nuorten työttömyyteen. Mihin peruskoulututkinto riittää 2000-luvulla? *Yhteiskuntapolitiikka* 76(2), 121–134.
- Vettenranta J & Välijärvi, Jouni & Ahonen, Arto & Hautamäki, Jarkko & Hiltunen, Jenna & Leino, Kaisa & Lähtinen, Suvi & Nissinen, Kari & Nissinen, Virva & Puhakka, Eija & Rautopuro, Juhani & Väinikainen, Mari-Pauliina (2016a): PISA 15 Ensituloksia. Huipulla pudotuksesta huolimatta. *Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja* 2016:41.
- Vettenranta, Jouni & Hiltunen, Jenna & Nissinen, Kari & Puhakka, Eija & Rautopuro, Juhani (2016b): Lapsuudesta eväät oppimiseen. Neljännen luokan oppilaiden matematiikan ja luonnontieteiden osaaaminen. Kansainvälinen TIMMS-tutkimus Suomessa. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- West, Patrick (1997): Health inequalities in the early years: is there equalisation in youth? *Social Science & Medicine* 44, 833–858.
- Witting, Mika & Keski-Petäjä, Miina (2016): Vanhempien koulutus vaikuttaa lasten valintoihin. *Tieto&trendit – talous- ja hyvinvointikatsaus*. Tilastokeskus, 29–37.

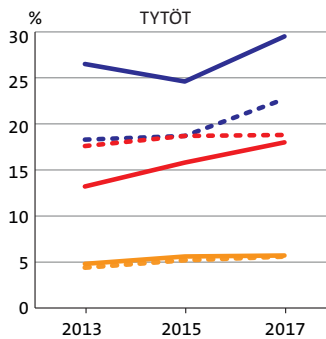
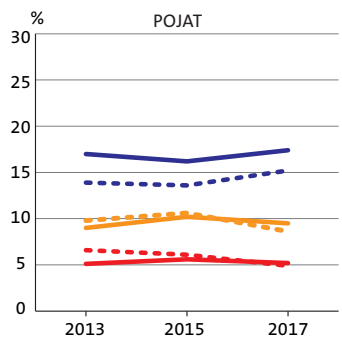
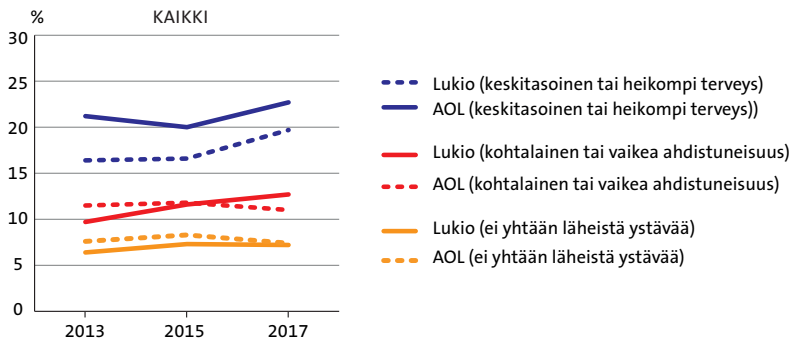
Liitteet

LIITEKUUVIO 7.1. Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus äidin koulutuksen mukaan 8.–9.-luokan oppilailta vuosina 2013, 2015 ja 2017. Tytöt, pojat ja yhteensä, (%). N = 73 680. Lähde: Kouluterveyskyselyt 2013, 2015 ja 2017.

LIITEKUVIO 7.2. Ystävien puute ("ei yhtään läheistä ystävää") äidin koulutuksen mukaan 8.–9. luokan oppilailla vuosina 2013, 2015 ja 2017. Tytöt, pojat ja yhteensä, (%). N = 73 680. Lähde: Kouluterveyskyselyt 2013, 2015 ja 2017.

LIITEKUVIO 7.3. Lukioiden ja ammattioppilaitosten opiskelijoiden väliset hyvinvointierot vuosina 2013, 2015 ja 2017. Lukiot N = 34 961 ja AOL N = 31 188. Lähde: Kouluterveyskyselyt 2013, 2015 ja 2017.

Liite 7.1. Käytettyjen muuttujien kuvaukset (Kouluterveyskysely 2017)

Äidin koulutus

Perustuu kysymykseen: ”Mikä on korkein koulutus, jonka vanhempasi ovat suorittaneet? Äiti” Vastausvaihtoehtoina esitettiin 1) peruskoulu tai vastaava, 2) lukio tai ammatillinen oppilaitos, 3) lukion tai ammatillisen oppilaitoksen lisäksi ammatillisia opintoja, 4) yliopisto, ammattikorkeakoulu tai muu korkeakoulu. Vastauksista muodostettiin kolmiluokkainen muuttuja: perusaste (peruskoulu tai vastaava), keskiaste (lukio tai ammatillinen oppilaitos, lukion tai ammatillisen oppilaitoksen lisäksi ammatillisia opintoja), korkea-aste (yliopisto, ammattikorkeakoulu tai muu korkeakoulu).

Perheen koettu taloudellinen tilanne melko huono tai erittäin huono

Perustuu kysymykseen: ”Millaiseksi arvioit perheesi taloudellisen tilanteen?” Vastausvaihtoehtoina esitettiin 1) erittäin hyväksi, 2) melko hyväksi, 3) kohtalaiseksi, 4) melko huonoksi, 5) erittäin huonoksi. Tarkastelussa on vastausvaihtoehdon 4) melko huonoksi tai 5) erittäin huonoksi vastanneiden osuus.

Ei jatko-opintosuunnitelmaa

Perustuu kysymykseen: ”Mihin aiot ensisijaisesti hakea opiskelemaan peruskoulun jälkeen?” Valitse yksi vaihtoehto. Vaihtoehtoina esitettiin 1) lukioon, 2) ammattikoulutukseen (ammattikoulu, oppisopimus), 3) ammatilliseen koulutukseen, jossa suoritan myös lukion kursseja, 4) kymppiluokalle, 5) en aio jatkaa enää opintoja 6) en tiedä. Tarkastelussa on vastausvaihtoehdon 5) en aio jatkaa enää opintoja tai 6) en tiedä vastanneiden osuus.

Koettu terveys keskinkertainen tai huonompi

Perustuu kysymykseen: ”Mitä mieltä olet terveydentilastasi?” Vastausvaihtoehtoina esitettiin 1) erittäin hyvä, 2) melko hyvä, 3) keskinkertainen, 4) melko tai erittäin huono. Tarkastelussa on vaihtoehdon 3) keskinkertainen tai 4) melko tai erittäin huono vastanneiden osuus.

Pitkäaikainen sairaus tai terveysongelma

Perustuu kysymykseen: ”Onko sinulla jokin lääkärin toteama pitkäaikainen sairaus tai terveysongelma?” Vastausvaihtoehtoina esitettiin 1) ei, 2) kyllä. Tarkastelussa on vaihtoehdon 2) kyllä vastanneiden osuus.

Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus

Perustuu kysymykseen: ”Kuinka usein seuraavat ongelmat ovat vaivanneet sinua lomakkeen täyttöä edeltäneen kahden viikon aikana?” Vastausvaihtoehtoina esitettiin: 1) ei lainkaan (0 pistettä), 2) useana päivänä (1 piste), 3) suurimpana osana päivistä (2 pistettä), 4) lähes joka päivä (3 pistettä). Summaindikaattori muodostuu seitsemästä osiosta: 1) hermostuneisuuden, ahdistuneisuuden tai kireyden tunne, 2) en ole voinut lopettaa tai hallita huolestumistani, 3) liiallinen huolestuneisuus erilaisista asioista,

4) vaikeus rentoutua, 5) niin levoton olo, että on vaikea pysyä aloillaan, 6) taipumus harmistua tai ärsyntyä helposti, 7) pelko siitä, että jotakin kauheaa saattaisi tapahtua. Pistemäärä voi vaihdella välillä 0–21 seuraavasti: 0–4 (vähäinen ahdistuneisuus), 5–9 (lievä ahdistuneisuus), 10–15 (kohtalainen ahdistuneisuus), 16–21 (vaikea ahdistuneisuus). Indikaattori perustuu GAD7-mittariin (*Generalized anxiety disorder*). Vastaajan on täytynyt vastata kaikkiin osioihin.

Keskusteluvaikeuksia vanhempien kanssa

Perustuu kysymykseen: ”Pystytkö keskustelemaan vanhempiesi kanssa omista asioistasi?” Vastausvaihtoehtoina esitettiin 1) en juuri koskaan, 2) silloin tällöin, 3) melko usein, 4) usein. Tarkastelussa on vaihtoehdon 1) en juuri koskaan vastanneiden osuus.

Tuntee itsensä yksinäiseksi

Perustuu kysymykseen: ”Tunnetko itsesi yksinäiseksi?” Vastausvaihtoehtoina esitettiin 1) en koskaan, 2) hyvin harvoin, 3) joskus, 4) melko usein, 5) jatkuvasti. Tarkastelussa on vaihtoehdon 4) melko usein tai 5) jatkuvasti vastanneiden osuus.

Ei yhtään läheistä ystävää

Perustuu kysymykseen: ”Onko sinulla tällä hetkellä todella läheistä ystävää, jonka kanssa voit keskustella luottamuksellisesti lähes kaikista omista asioistasi?” Vastausvaihtoehtoina esitettiin 1) ei ole läheisiä ystäviä, 2) on yksi läheinen ystävä, 3) on kaksi läheistä ystävää, 4) on useampia läheisiä ystäviä. Tarkastelussa on vaihtoehdon 1) ei ole läheisiä ystäviä vastanneiden osuus.

Kokee ongelmia oppimisyhteisön ilmapiirissä

Perustuu kysymykseen: ”Mitä mieltä olet luokastasi?” Kysymyspatterin alakysymyksinä esitettiin a) Luokassani on hyvä työrauha, b) Luokan ilmapiiri on sellainen, että uskallan vapaasti ilmaista mielipiteeni, c) Luokkani oppilaat viihtyvät hyvin yhdessä. Vastausvaihtoehtoina esitettiin 1) täysin samaa mieltä, 2) samaa mieltä, 3) eri mieltä ja 4) täysin eri mieltä. Tarkastelussa on kaikkiin alakysymyksiin vaihtoehdon 3) eri mieltä tai 4) täysin eri mieltä vastanneiden osuus.

Ei yhtään harrastusta

Perustuu kysymykseen: ”Kuinka usein teet seuraavia asioita kouluajan ulkopuolella?” Kysymyspatterin alakysymyksinä esitettiin a) Harrastan urheilua tai liikuntaa omatoimisesti, b) Harrastan ohjattua urheilua tai liikuntaa seuran tai järjestön tunneilla, harjoituksissa, kilpailuissa tai otteluissa, c) Osallistun jonkin muun seuran, yhdistyksen tai järjestön toimintaan, esim. partio, 4H-kerho, vapaapalokunta, seurakunta, d) Harrastan laulamista, soittamista tai näyttelemistä, e) Harrastan kirjoittamista, piirtämistä, maalaamista, valokuvaamista tai videokuvaamista, f) Teen käsi- tai puutöitä, askartelen tai korjaan koneita tai laitteita, g) Seuraan uutisia televisiosta, sanomalehdistä tai netistä, h) Hoidan lemmikkiä tai kotieläintä tai oleskelen luonnossa, i) Luen kirjoja omaksi ilokseni, j) Harrastan säännöllisesti jotain muuta. Vastausvaihtoehdot: 1) lähes päivittäin, 2) joka viikko, 3) joka kuukausi,

4) harvemmin, 5) en koskaan. Tarkastelussa on kaikkiin alakysymyksiin vaihtoehdon 5) en koskaan vastanneiden osuus.

Vaikeuksia koetussa elämänhallinnassa

Perustuu kysymykseen: ”Kuinka hyvin seuraavat väittämät kuvaavat tuntemuksiasi tällä hetkellä?”. Kysymyspatterin alakysymyksenä esitettiin ’Koen elämäni olevan hyvin hallinnassani’. Vastausvaihtoehtoina esitettiin 1) täysin samaa mieltä, 2) samaa mieltä, 3) ei samaa eikä eri mieltä 4) eri mieltä ja 5) täysin eri mieltä. Tarkastelussa on vaihtoehdon 4) eri mieltä tai 5) täysin eri mieltä vastanneiden osuus.

Tyytymätön elämäänsä

Perustuu kysymykseen: ”Oletko elämäsi tällä hetkellä” Vastausvaihtoehtoina esitettiin 1) erittäin tyytyväinen, 2) melko tyytyväinen, 3) en tyytyväinen enkä tyytymätön, 4) melko tyytymätön, 5) erittäin tyytymätön. Tarkastelussa on vaihtoehdon 4) melko tyytymätön tai 5) erittäin tyytymätön vastanneiden osuus.

Osallistunut poliittiseen toimintaan

Perustuu kysymykseen: ”Oletko osallistunut tämän lukuvuoden aikana seuraaviin toimintoihin?” Kysymyspatterin alakysymyksenä esitettiin ’Osallistunut poliittiseen toimintaan’. Vastausvaihtoehtoina esitettiin 1) kyllä, 2) en. Tarkastelussa on vaihtoehdon 1) kyllä vastanneiden osuus.

Hyvät vaikutusmahdollisuudet koulussa

Perustuu kysymykseen: ”Millainen mahdollisuus sinulla on ollut vaikuttaa seuraaviin asioihin koulussasi tämän lukuvuoden aikana?” Kysymyspatterin alakysymyksinä esitettiin a) oppituntien järjestelyihin vaikuttaminen (esim. työskentelytavat), b) koulutyön tai opiskelun suunnittelu (mm. oppituntien sijoittelu, koulupäivän alkamisajan kohta, koejärjestelyt), c) välituntien tai taukojen suunnittelu tai toteutus, d) koulun tai oppilaitoksen yhteisten sääntöjen laatiminen, e) koulutilojen tai oppilaitoksen tilojen suunnittelu tai siistiminen, f) kouluruokailu (mm. ruokalistat, tilojen viihtyvyys), g) koulun tai oppilaitoksen teemapäivien, juhlien, retkien ja leirikoulun järjestäminen. Vastausvaihtoehdot: 1) erittäin hyvä (3 pistettä), 2) melko hyvä (2 pistettä), 3) ei hyvä eikä huono (1 piste), 4) melko huono (0 pistettä), 5) erittäin huono (0 pistettä). Tarkastelussa ovat ne vastaajat, jotka ovat saaneet yhteensä vähintään 14 pistettä.